

ОСОБЛИВОСТІ ВЗАЄМОДІЇ СЛОВОТВОРУ ТА ПРОФЕСІЙНО ОРІЄНТОВАНОЇ ЛЕКСИКИ В АСПЕКТІ НАВЧАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

FEATURES OF INTERACTION OF WORD FORMATION AND PROFESSIONALLY ORIENTED VOCABULARY IN THE TEACHING OF UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE

У статті окреслено проблеми вивчення словотвірних особливостей професійно орієнтованої лексики медичної галузі під час навчання української мови майбутніх лікарів-іноземців. Актуальність теми наукового дослідження визначається потребою вивчення масиву спеціальних термінологічних одиниць у складі лексичної системи підмови медицини в межах курсу української мови як іноземної. Метою статті є спроба розглянути особливості взаємодії словотвору та професійно орієнтованої лексики з акцентом на практичних результатах використання словотвірних ресурсів української мови. Обґрунтування науково-методичної доцільності впровадження словотвірного компонента у процес навчання фахової лексики іноземних здобувачів вищої освіти базується на результатах роботи кафедри мовної підготовки Національного медичного університету імені О.О. Богомольця. Задля опанування майбутньої спеціальності, роботи з фаховою літературою, успішної соціальної та професійної комунікації в іноземній аудиторії, що отримує вищу освіту за медичним спрямуванням, має бути сформовано достатній словниковий запас і високий рівень лексичної компетентності. Автор вбачає вирішення цього завдання в ознайомленні студентів-інофонів у межах мовного курсу з основними закономірностями словотвору й актуальними тенденціями в термінотворенні. Ефективність засвоєння нової лексики залежить від рівня знань студента про структуру слова, словотвірні одиниці української мови та способи словотворення, а також володіння навичками аналізу структури деривата і продукування слів за моделями. Розглянуто специфічні ознаки й основні засоби творення медичних термінів, а також способи презентації матеріалу такого плану на заняттях з української мови як іноземної у відповідних ЗВО.

У результаті дослідження зроблено висновок про те, що під час роботи студентів над професійно орієнтованою лексикою слід приділяти більше уваги засвоєнню продуктивних у підмові медицини міжнародних терміноелементів та правил їх поєднання для побудови термінологічних одиниць. Наведено приклади словотвірних завдань, виконання яких сприятиме формуванню лексичної компетенції студентів-медиків.

Ключові слова: українська мова як іноземна, лексична компетентність, професійно орієнтована лексика, термінотворення, словотвірні засоби, інтернаціональні медичні терміноелементи, система словотвірних завдань.

The article outlines the problems of studying the word-forming features of professionally oriented vocabulary in the medical field while teaching the Ukrainian language to future foreign doctors. The relevance of the topic of scientific research is determined by the need of studying a range of specific terminological units as part of the lexical system of the sub-language of medicine within the course of Ukrainian as a foreign language. The article is aimed at an attempt to consider the peculiarities of interaction between word-forming and professionally oriented vocabulary with an emphasis on the practical results of using word-forming resources of the Ukrainian language. The substantiation for the scientific and methodological feasibility of introducing the word-forming component into the process of teaching professional vocabulary of foreign applicants for higher education is based on the results of the work of the Department of Language Studies of the National Medical University named after O.O. Bogomolets. In order to master the future speciality, work with medical literature, and successful social and professional communication, foreign applicants for higher education should have a sufficient vocabulary and a high level of lexical competence. The author sees the solution to this problem to be the familiarization of foreign language students within the language course with the basic patterns of word formation and actual trends in term formation. The effectiveness of learning new vocabulary depends on the level of knowledge of a student about the structure of the word, the word-forming units of the Ukrainian language and the methods of word formation, as well as the skills of analyzing the structure of the derivative and forming words according to models. The specific features and basic means of creating medical terms, as well as ways of presenting the material of such a plan in classes on the Ukrainian language as a foreign one in the relevant HEIs are considered.

As a result of the study, it was concluded that during the work of students on professionally oriented vocabulary, more attention should be paid to the assimilation of international terminology elements that are productive in the substructure of medicine and the rules for their combination for the construction of terminology units. Examples of word-forming tasks, the implementation of which will contribute to the formation of lexical competence of medical students, are given.

Key words: Ukrainian as a foreign language, lexical competence, professionally oriented vocabulary, terminology, word-building means, international medical terminology elements, system of word-building tasks.

УДК 378.147:811.161.2'373.611'276.6]-054.62

DOI <https://doi.org/10.32782/2663-6085/2023/61.1.12>

Мірошніченко О.С.,

викладач кафедри мовної підготовки Національного медичного університету імені О.О. Богомольця

Обґрунтування аналізу проблеми. Розгляд специфіки словотворення у процесі опанування професійно орієнтованої лексики відповідає

сучасним тенденціям комунікативно-діяльнісного підходу до вивчення іноземними студентами мови країни навчання. Такі тенденції посилюють увагу

до практичних результатів використання словотворчих ресурсів української мови. «Пріоритетність формування мовної компетенції в галузі словотворення і морфології у процесі навчання української мови як іноземної зумовлена результатами пошуків нових підходів в методиці викладання дисципліни» [7, с. 84].

Формування та вдосконалення мовних, включно й лексичних, навичок вважають одним зі способів досягнення студентами комунікативної компетенції. Потреба засвоєння лексичних знань у процесі вдосконалення професійно орієнтованого спілкування є першочерговою для іноземних здобувачів вищої, зокрема й медичної, освіти упродовж усього періоду вивчення української мови. Під час навчання інофони можуть зіткнутися з проблемою відсутності словникового запасу, необхідного для вивчення медичної літератури, а також для соціального і професійного спілкування. Зрозуміло, що вивчення української мови майбутніми лікарями-іноземцями в медичному ЗВО є не лише необхідною умовою отримання фаху і професійного спілкування, але й особистісною потребою. Їм необхідно опанувати українську мову як інструмент соціальної взаємодії та комунікації.

На важливість лексичної роботи студентів вказує те, що збільшення активного словника відбувається ефективніше завдяки творчому застосуванню засвоєної лексики в нових контекстах. Створювати в мовців пасивний та активний словники, формувати потенційний словниковий запас – це ті завдання, які уможливають самостійне розуміння студентами нової лексики. Ознайомлення студентів зі специфічними для наукового стилю нормами використання мовних елементів, з лексико-семантичними зв'язками й закономірностями є необхідною умовою успішного навчання фахової мови. Викладеними вище положеннями зумовлена актуальність нашого дослідження.

Аналіз досліджень та публікацій. Проблеми вивчення особливостей слово- і термінотворення в галузі медицини під час навчання української мови іноземних студентів медичних закладів вищої освіти присвячено чимало досліджень та наукових розвідок, а саме:

- дослідження з педагогіки української вищої школи (І. Нагрибельна, Л. Овсієнко, А. Попович, Т. Симоненко);
- наукові розвідки з питань теорії й методики вищої професійної освіти медичного профілю (А. Варданян, І. Гуменна, Н. Литвиненко, М. Лісовий, Ж. Рагіна);
- роботи, присвячені проблемам навчання в Україні іноземних громадян (О. Адаменко, Л. Рибаченко, С. Шехавцова);
- праці з методики викладання української мови як іноземної (З. Бакум, Н. Василенко, Л. Субота, М. Цуркан, Г. Швець);

- дослідження, присвячені теорії й методиці навчання іноземних мов (В. Безлюдна, О. Беляєва);

- дослідження словотвірної системи української мови (П. Білоусенко, К. Городенська, В. Німчук, О. Степаненко);

- наукові розвідки щодо використання словотвірної специфіки мови як способу розширення лексичного запасу (Н. Дзеньдзюра, З. Мацюк, Н. Місник, Г. Темник, А. Sukying, S. Baleghisaden та ін.).

Беручи до уваги результати аналізу наявних досліджень у галузі навчання лексики студентів-іноземців, можна припустити, що на сьогодні в методиці викладання української мови як іноземної спостерігаємо нестачу досліджень із науковим обґрунтуванням методики навчання професійно орієнтованої лексики медичної сфери за допомогою словотворчого інструментарію. Цей факт визначає **наукову новизну** нашої роботи.

Мета статті – окреслити особливості взаємодії словотвору і спеціальної лексики, яка має бути предметом вивчення студентами, з огляду на основні засоби та специфічні ознаки термінотворення в галузі медицини. Навчання лексики медичної сфери іноземних студентів-медиків буде ефективним у разі психолого-педагогічного обґрунтування відбору фахової лексики і розроблення критеріїв такого відбору, створення методичної класифікації корпусу професійно орієнтованої лексики, а також розроблення комплексу вправ для навчання відповідної лексики іноземних студентів-медиків, спрямованого на формування лексичних навичок студентів.

Для аналізу основних параметрів лексичної роботи майбутніх лікарів-іноземців у нашому дослідженні послуговуємося поняттям «професійно орієнтована лексика». Йдеться про лексичні одиниці професійно орієнтованої, тобто медичної, тематики, засвідчені в сучасному медичному дискурсі. Як відомо, сферу наукової медичної галузі обслуговує підмова, основу якої становить добре розвинена терміносистема. З огляду на це в даній роботі як пріоритетні для розгляду визначено закономірності українського словотворення в проекції на творення медичних термінологічних одиниць.

Виклад основного матеріалу. Розглянемо особливості презентації студентам нової лексики та способи її семантизації. Йдеться про використання наочних засобів, добір синонімів і/чи антонімів, використання вже відомих мовцям способів словотвору, семантизацію шляхом перекладу слова, а також розвиток мовної здогадки через контекст. Як бачимо, важливу роль у лексичній роботі відведено саме застосуванню словотворчих ресурсів, адже під час формування навичок мовної здогадки мовцю необхідно розуміти закономірності словотворення української мови, мати

навички членування слова, вміти визначати його словотвірну структуру, а також виявляти продуктивні словотвірні моделі.

Виходимо з того, що словотвір є одним із основних джерел поповнення лексичного складу мови; нові лексеми утворюються на базі вже наявних за певними схемами й закономірностями. У процесі розвитку мови, включно з її словниковим складом, відбувається вдосконалення способів словотворення. Як наслідок такої взаємодії – поява нових словотвірних моделей і словотвірних типів.

Вивчення взаємозв'язку словотвору з лексичною системою та граматикою для методики викладання української мови як іноземної важко переоцінити. Ілюстрацією цього є той факт, що, з одного боку, значення лексеми може бути розкрито за допомогою словотворчого інструментарію, а з іншого – розуміння словотвірної структури сприяє усвідомленню граматичної форми слова.

Лексична компетентність студента-іноземця виявляється як у процесі комунікації, так і під час роботи з фаховими текстами [2].

Як показує практика, найчастіше проблемним для інофонів є розуміння нових слів; відзначимо також і труднощі пов'язані з недостатнім словниковим запасом. Це означає, що в процесі навчання української мови майбутніх лікарів-іноземців необхідно активно знайомити їх з основними закономірностями слово- й терміноутворення, словотвірними елементами спеціальної лексики. Дослідження деривації в межах певного термінологічного поля, відпрацювання продуктивних словотвірних моделей дають змогу не лише швидко та якісно засвоїти медичну термінолексику, але й краще орієнтуватися в системі наукових понять вказаної галузі знань.

Терміноутворення, базуючись на словотвірній підсистемі мови, має все ж таки низку специфічних рис. Насамперед, творення спеціальної лексики розглядаємо як свідомий процес, який може бути контрольованим / регульованим шляхом стандартизації, уніфікації тощо. Зазначимо також, що для утворення термінів у мові є значно більший арсенал словотворчих засобів, ніж у загальнолітературному словотворі. В термінології до словотворчого інструментарію входять і можуть комбінуватися питомі, інтернаціональні та запозичені засоби.

Під час розгляду цих особливостей терміноутворення на прикладі медичної лексики беремо до уваги, що основну її частину становить група інтернаціональних лексем, які походять з класичних мов. До міжнародних термінів належать слова давньогрецької та латинської мов з термінологізованим значенням. Наприклад, *вакцина* від латинського слова *vaccine*, *травма* від грецького *trauma* тощо.

Важливим способом поповнення медичної терміносистеми стало словотворення з використанням

терміноелементів класичного походження із закріпленими в міжнародному масштабі значеннями. Так, поняттю «кров» у складних словах відповідають початковий терміноелемент *гем-*, *гемо-*, *гемато-* (гр. *haema*, *haemat-*) і кінцевий формант *-емія* (гр. *-aemia*), пор.: *гематологія*, *лейкемія*.

Для роботи з інтернаціональними медичними термінами студентам-іноземцям необхідно засвоїти особливості членування даної категорії слів і навчитися визначати похідні лексеми. Скажімо, суфікси *-ит*, *-ит* в міжнародних клінічних термінах *коліт*, *кардит*, *нефрит* та ін. мають бути чіткою вказівкою на найменування захворювань (запального процесу того органа тіла людини, який названо кореневою морфемою). Терміноелементи такого плану мають вузьку сферу вживання в певній терміносистемі, а тому членуються тільки в межах медичної термінології. Слід зазначити, що елементи міжнародних термінів в цьому разі є рідно вживаними у статусі самостійних слів. Попри назви захворювань *кардит*, *нефрит*, *гепатит*, *гастрит* та ін., похідною базою яких стали основи греко-латинського походження, в українській мові назви відповідних органів – це питомі лексеми *серце*, *нирки*, *печінка*, *шлунок* тощо. Для порівняння наведемо кілька термінів аналогічної структури із групи слів, які мають здатність вільно членуватися: *bronхіт* (*bronхи*), *трахеїт* (*трахея*), *плеврит* (*плевра*).

Разом із тим, численні лексеми на зразок *дисфункція*, *аритмія* можуть бути легко семантизовані і членовані як в терміносистемі, так і в загальнолітературній мові. Наприклад, корінь *-функц-* та префікс *дис-* засвоєні загальнолітературною мовою достатньою мірою, аби їх можна було вичленувати під час зіставлення з такими словами, як *функція*, *функціональний*, *функціонувати*.

Отже, можливість виділення спільної морфеми в низці слів у межах певного термінологічного поля являє собою критерії членованості інтернаціональних медичних термінів.

Розглядаючи особливості морфологічного, насамперед, суфіксального як найпродуктивнішого, способу творення професійно орієнтованої лексики, студенти мають відзначити характерну рису термінологічного словотворення – його чітко виражене логіко-понятійне спрямування. Важливою особливістю суфіксальних морфем на зразок: *-ом(а)*, *-оз*, *-ит*, *-ім*, *-он* та ін. є те, що вони у специфічний спосіб лексикалізуються в межах медичної термінології.

Дослідження арсеналу афіксальних засобів з огляду на префіксальний спосіб творення медичних термінів дає можливість студентам чітко розмежовувати питомі українські та запозичені словотворчі форманти (переважно греко-латинського походження). Префікси *під-*, *при-*, *зне-*, *пере-*, *про-*, *роз-* та інтернаціональні *а-*, *анти-*, *гіпер-*,

де-, дез-, ультра- тощо служать для творення найменувань зі спільним предметним значенням, у якому можна виділити кілька семантичних полів, а саме: значення протилежності, інтенсивності ознаки, неповноти ознаки. Такі форманти є загальнолітературною нормою словотвору, характеризуючи водночас науковий стиль (біологічної, хімічної, медичної підмов). Здебільшого препозитивні форманти іншомовного походження мають співвідносні з ними за значенням власнемовні афікси.

Продуктивним у студентській аудиторії є, на нашу думку, зіставлення запозичених і автохтонних префіксів, здатних передавати близькі або тотожні значення. Це стосується також і словотворчих формантів, яким надається статус терміноелементів – стандартних частин композитних утворень. Мова йде і про базові кореневі терміноелементи (антропоморфеми), які формують основні поняття медицини, і препозитивні форманти, й постпозитивні терміноелементи.

Погоджуємося з думкою Л. Симоненко, що з компонентами, кожен з яких містить у собі постійну семантичну ознаку, створюються своєрідні стандартні словотвірні структури-формули, які вносять елемент системності в терміносистему медичних наук [10]. Це уможлиблює поділ термінів-композитів на лексико-тематичні групи: терміни на позначення захворювань (*міопатія, глікемія*), назви медичних наук та їх розділів (*невропатологія, травматологія*), назви процесів, систем дослідження, лікування (*термометрія, гастроскопія, оксигенотерапія*) та ін.

Отже, в термінотворенні медичної й біологічної галузей спостерігаємо значну кількість

спеціалізованих засобів словотвору. Розглянувши основні особливості та способи творення медичних термінів, доходимо висновку, що під час роботи над термінами вищевказаної сфери слід приділяти значну увагу засвоєнню інтернаціональних терміноелементів і правил їх сполучуваності.

Практичною реалізацією викладених вище положень стала розроблена автором система словотворчих завдань, запропонованих у навчальному посібнику [1] кафедри мовної підготовки Національного медичного університету імені О.О. Богомольця. Відповідно до методики викладання іноземних мов і української мови як іноземної, система вправ зі словотвору покликана сприяти вільному розумінню студентами нової похідної лексики, розширенню потенційного запасу слів, а відтак – розвитку словотвірної компетентності в цілому.

Презентований комплекс вправ містить завдання, спрямовані на формування та вдосконалення навичок словотвірного й морфемного аналізу похідних слів. Досить продуктивними є завдання, що формують вміння добирати споріднені слова, а також утворювати нові лексеми зі словотворчих елементів професійно орієнтованої лексики. Наведемо приклади таких вправ.

Наведені вище типи завдань спрямовані на розвиток навичок членування похідних слів і творення термінів за поданими моделями, розуміння значень міжнародних терміноелементів у складі медичного терміна, уміння класифікувати незнайому лексику на основі її структурних особливостей, а також систематизацію лексичних знань.

Фрагмент 1.

1. Проаналізуйте ряди спільнокореневих слів із основами *людина, здоров'я, норма, медицина*, використовуючи матеріал Таблиці 6: Добірка словотвірних рядів (Грамотичний довідник "Let's learn Ukrainian together!").

що?	хто?	який?	що робити?
_____	_____	_____	_____

Фрагмент 2.

2. Від поданих слів утворіть прикметники, побудуйте словосполучення.

Медицина – _____ університет; диплом – _____ робота; стоматологія – _____ факультет; кардіологія – _____ центр; документ – _____ підтвердження; кафедра – _____ звіт.

Фрагмент 3.

3. Знайдіть спільнокоренені слова.

Склера, кардіологія, клінічний, трахея, клініка, трахеїт, кардит, клініцист, склероз, тахікардія.

Фрагмент 4.

4. Прочитайте словосполучення. Поміркуйте, від яких слів утворені прикметники.

Адміністративний корпус _____
 кардіологічний корпус _____
 морфологічний корпус _____
 фізико-хімічний корпус _____
 санітарно-гігієнічний корпус _____
 стоматологічний корпус _____
 фармацевтичний корпус _____

Висновки. Розгляд проблеми застосування елементів словотвору у практиці викладання мови іноземній аудиторії покликаний засвідчити, що формування словотвірної компетентності студентів-медиків є одним із основних чинників лексичної роботи на різних етапах вивчення української мови. Вивчення особливостей слово- й термінотворення в мові є одним зі способів семантизації нових слів, а також засобом формування у студентів-іноземців лексичної та загальномовної компетентності.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Вивчаймо українську разом! : Навчальний посібник для іноземних студентів / Н.В. Місник, О.С. Мірошніченко, В.В. Квіцинська, О.Ю. Ніколаєва; за ред. проф. Н.П. Литвиненко. Київ: Фенікс, 2022. 104 с.
2. Грещук В., Грещук О. Словотвір і текст: монографія. Івано-Франківськ: Прикарпат. нац. ун-т імені Василя Стефаника, 2022. 223 с.
3. Дзеньдзюра Н. Методика вивчення словотвору української мови іноземними студентами. Педагогіка і психологія професійної освіти. 2012. № 2. С. 27–32.
4. Литвиненко Н.П., Місник Н.В. Термін і терміно-система в контексті інноваційних технологій мовної підготовки. Інноваційна педагогіка. 2021. Науковий журнал. Випуск 32. Том 2. С. 98–103.
5. Мацюк З. Лінгвістична база методики викладання словотвору української мови як іноземної. Викладання мов у вищих навчальних закладах освіти на сучасному етапі. Міжпредметні зв'язки. Харків: ХНУ ім. В.Н. Караїна, 2009. Вип. 14. С. 137–144.
6. Місник Н.В. Дерииваційні процеси як аспект формування термінологічного фонду медичної науки. Термінологічний вісник: Збірник наукових праць / Відп. ред. Л.В. Туровська. Київ: Інститут української мови НАНУ, 2019. Вип. 5. С. 261–267.
7. Мірошніченко О.С. Словотвірний компонент у мовному навчанні іноземних студентів медичного профілю. Інноваційна педагогіка. Науковий журнал. Випуск 42. Видавничий дім «Гельветика». 2021. С. 84–88.
8. Рагіна Ж. Підготовка майбутніх іноземних спеціалістів-медиків до професійного спілкування : дис. ... канд. пед. наук. Запоріжжя, 2017. 298 с.
9. Симоненко Л. О. Історична тяглість розвитку української наукової термінології. Вісник Львівського університету. Серія філологічна. 2017. Вип. 64 (1). С. 320–329.
10. Степанюк Г.М., Думанська Л.Б. Особливості викладання української морфеміки та словотвору іноземним студентам технічних закладів вищої освіти. Мова. Одеса, 2021. № 35. С. 229–234.
11. Темник Г.Д. Засоби словотвору у вивченні української мови як іноземної. Наукові записки Національного університету «Острозька академія»: Серія «Філологія». Острог, 2017. Вип. 64. Том 2. С. 148–151.
12. S. Baleghisaden. The effect of pair work on a word-building task. English Language Teachers Journal / ELT Journal. Oxford University Press. 2010. Volume 64/4. P. 405–413.
13. A. Sukying. Word Knowledge through Morphological Awareness in EFL learners. TESOL International Journal. 2020. 15 (1). P. 74–85.